

Õlletegu

Õlu pidi aastaringi majas olema. Saaremaal oli selline seadus. Tegelikult sai õlu siiski otsa enne uut tegu ja seda aega peeti halvaks ajaks.

Ise kasvasime otra, idandasime, kuivasime, jahvatasime linnaseid ja keetsime nii, nagu oli ammu enne meid tehtud. Keegi ei küsinud kunagi, miks peaks tegema nii või teisiti. Teha tuli õigesti ja see, mismoodi on õige, oli ammu-ammu välja mõeldud ja ära proovitud. Õlleteos on sadu detaile ja kõige tähtsam oli, et ühtegi neist ei tohtinud pidada vähetähtsaks.

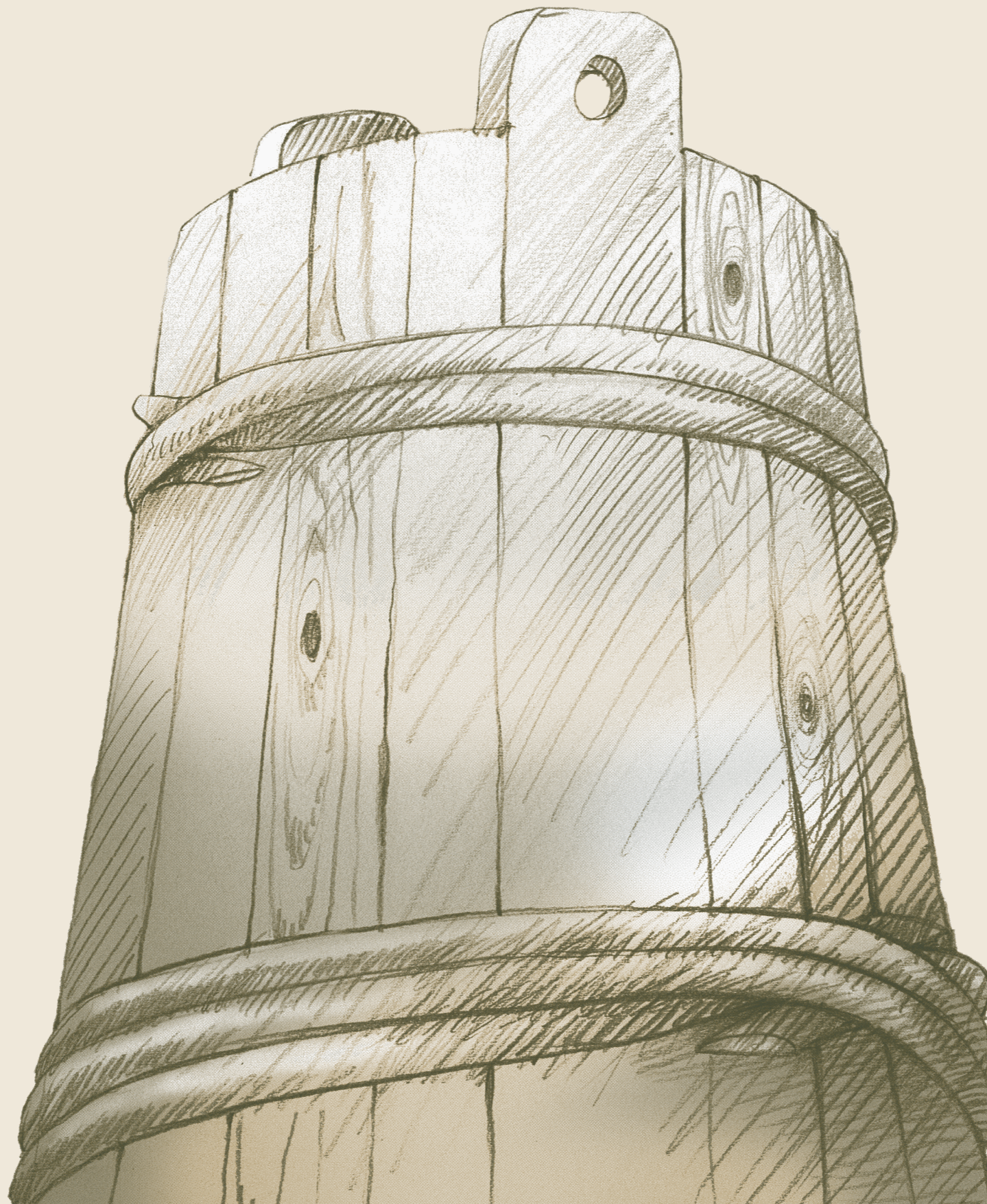
Õlletegu oli suur sündmus. Eelmisel päeval käidi saunas, pandi värsked särgid-püksid ja tõmmati erilisel hinge, sest algamas oli midagi peaaegu pühalikku...

Õhtul tassisime sauna suure katla vett täis ja seadsime tulehakatise, haokubud, halud ja muu vajaliku valmis. Karjamaalt tuli tuua värsked kadakaoksi, pööningult õlgi, aidast humalaid. Humalad tuli koos kiviga kotti toppida ja truubi konksu otsa käepärast riputada.

Järgmisel hommikul, kella poole viie paiku läks lahti!

Oh sa poiss!

Kõigepealt püüdi põlema ja katlale tuli alla! Siis sai hakata suurt tõrt täitma. Kõige põhja tuli panna kiht kadakaoksi, siis kiht rukkipahna (õlgi) ja nende peale kiht jahvatatud odralinnaseid, siis

jälle kadakaoksi, õlgi ja linnaseid... niimoodi aina edasi, kuni tõrs täis või linnased selleks korraks otsas. Tõrs oli seatud kolmjala peale nii, et vann selle alla mahtus. Tõrre põhjas oli auk, mille ees oli hoolikalt koonuseks viimistletud otsaga pulk, mis ulatus läbi tõrre.

Õlletegu oli nii puhas ja püha toiming, et selle juures juttu ei aetud. Räägiti nii vähe ja nii vaikselt, kui vähegi sai. Üksteisele anti märku käte, silmade või lõuaotsaga ja kõik laabus nagu iseenesest.

Kui vesi keema läks ja humalatest oli viha välja keenud, sai kallata keeva vee tõrde, linnastele peale. Nii tekkis soova ja võis süüa minna. Võis kasvõi uinaku teha, sest oli vaja 4-5 tundi oodata, et odraramm linnastest välja saaks. Kui saabub aeg keerata ja sikutada veidi seda pikka pulka, mis soovatõrrest läbi ulatub, hakkabki õllevirre kolmjala all olevasse vanni nirisema. Kui vann hakkas täis saama, siis tõstisime kopsikuga virret suurde käimatõrde.

Kätte jõudis kõige vastutusrikkam tegevus: pärmipanek.

Algul tuli pärm suhkruga segada, parajalt sooja kohta panna ja hinge pidades oodata, kas läheb käima. Alles siis, kui käima oli läinud esimene kopsikutäis, sai käima panna terve ämbritäie ja siis selle ämbritäie abil kogu tõrre. Enne oli vaja küünarnukk hoolikalt puhtaks pesta ja toobrisse, virre sisse pista. Virre pidi olema just täpselt sama soe nagu küünarnukk; kui tundus olevat külm, siis tuli kuuma vee ämber virre sisse lasta; kui aga virre tundus olevat soe, siis tuli asuda ruttu

kaevukülma veega jahutama. Külma vee ämber tuli tõsta virretoobri sisse ja virret aeglaselt liigutada.

Ärev aeg oli. Istumine ja ootamine käimatõrre kõrval oli raske... Mõnikord läks liiga raskeks ja siis läksime õue, aga ka seal ei saanud olla, tuli käia aeg-ajalt ukse vahelt piilumas, kas lina (õhuke vahukiht) on tõrrele peale tekkinud.

Milline kergendus oli siis, kui käimatõrrele tekkis lina peale! Soh, teade, et õlu käib, venitas kõigil suu kõrvuni. Vanaisa lasi selle peale veidi lõbusat vilet ja kergitas heameele märgiks ainult talle omasel viisil oma pükse ja nokatsit. Nüüd võis jälle sööma minna ja isegi veidi pikutada ja leiba luusse lasta, sest neli-viis tundi oli mureta.

Tuleb tunnistada, et suurest kobrutavast, kõrge vahumütsiga tõrrest on käärivat õlut õige mõnus maitsta.

Käib see õlu, kaua käib, aga lõpuks hakkab vahumüts madalamaks vajuma ja see tähendab, et võib hakata õlut vaatidesse villima.

Valasime naabripoisiga teineteise võidu õlut vaadi otsale. Sealt valgus õlu ankrusse. Mõõtsime puupulgaga, kas vaat on juba küllalt täis. Jätsime parasjagu paisumise ruumi ja alustasime uue ankru täitmist... kuni käimatõrs sai tühjaks.

Vanaisa vaatas, et kõik on korras, ütles, et löögu me vikid õigel ajal kinni ja läks magama. Kahjuks olime meiegi selleks ajaks üsna väsinud ja mitte ainult tööst ja murest. Teadsime küll, et ankrut tuleb nii kaua lahti hoida, kuni vaht hakkab vähenema, aga me olime vist juba liiga väsinud, et

veel edasi oodata. Lõime vikid kinni ja ronisime elumaja pööningule. Uni tuli otsekohe.

Äkki käis väljas selline kõmakas, millist me olime kuulnud ainult sõja ajal. Tundus, et meie hoovis oli lõhkenud pomm.

Tormasime kiiresti redelist alla, välja vaatama. Vanaisa ees, vanaema kannul, jooksid ka kohale... Selle pildi peale, mis õues avanes, olid mõlemad tummad. Meie ka.

Saunast, kus me olime õlut keetnud ja villinud, oli järel veel vaid mälestus, korstnajak, katel ja otsaseinad, sest saun oli olnud lauda ja sepikoja vahel.

Kõige suurem õlleankur oli tükkideks lennanud. Sauna katus oli läinud. Uksed-aknad, vaheseinad – kõik laiali lennanud.

Vanaisa seisis aluspesu väel keset hoovi, vaatas pilpapuru, mida oli kogu hoov täis lennanud. Vanaisa vangutas pead ja sõnas: “Vaata, poiss, kus ikka õlles on jõud!” ja läks tagasi magama.

Meil naabripoisiga enam und ei tulnud. Öö oli mokas, tuju oli nullis.

Järgmisel päeval hakkasime meie hoovi koristama. Vanaisa läks turule uusi linnaseid ja humalaid ostma. Pärastlõunal tulid mõned mehed appi, parandasime sauna ära ja õhtul panime uue laari õlut käima, sest oli juba jaanireede ja oodata ei olnud enam võimalik.

Sellest juhtumisest ei rääkinud me hiljem mitte kunagi.

Veskilkäik

Veskilkäik oli suursündmus, mida valmistati ette vähemalt nädala. Viljakotid, millest oli mõeldud jahvatada püülijahu, leivajahu, söödajahu, tangu, kruupi – kõik tuli panna omaette, oma kohale, järjekorda.

Õhtul uurisime päikese loojaminekut ja püüdsime pilvede ja värvi järgi ära aimata, kas homme on küllalt tuuline. Hommikul oli esimene asi tuule suunda ja tugevust kontrollida ning ennustada, ega tuul järku kuhugi ära ei pööra ning maha ei vaiki.

Vanaisa ütles: „Puhub!” Sellest piisas. Kõik oli kõigil selge.

Nii, kui loomad said talitatud: lehmad lüpstud ja karjamaale aetud, lambad väljale viidud, sigadele peedid, kartulid ja jahurokk ette valatud ning oma kohta kõvasti täis söödud, läks sõiduks lahti. Vanaema pani kaasa võileivad, praetud räimed ja

munad vahel. Piim oli kaasas parajate pudelitega ja õlu pisikese lähkriga.

Istusime vanaisaga vankrile, nagu mehed muiste, seljad vastamisi, jalad kõlkumas üle vankri ääre ja hüüdsime Printsile : „Nööö!”

Sõita tuli paarkümmend kilomeetrit. Nagu arvata võis, läks koht varsti tühjaks ja võileivad hakkasid üksteise järel kaduma.

Järsku tundsin, et kõhus pööritab ja ükski iva enam alla ei lähe. Ülejäänud veskitee oli üks suur vaev ja viletsus. Veskil läks olemine aina halvemaks. Alles põõsa taga käimise järel hakkas veidi kergem.

Mõisapulli surm

Karjas käimisel oli kõik hästi, välja arvatud see, et loomad ei tikkunud kuhugi ja enamasti ei olnud teha mitte midagi. Vist seetõttu tuli kogu aeg midagi välja mõelda.

Mõnikord sai kogu päeva pilvi uuritud ja neile nimesid pandud, mõnikord kulus päev ära tänu pajuvilede valmistamisele. Vilesid sai pikki ja lühikesi, peeneid ja jämedaid. Iga vile tegi eri

häält ja õhtul sai teha orkestri. Kahjuks oli meil lapsi vähe ja igaühel pidi olema paar-kolm vile. Muidugi läksid viled alailma nii segi, et seda pala, mida me mängida tahtsime, oli raske ära tunda.

Mõnikord andis päevale sisu lepakoorest pasunate valmistamine, aga mõnikord ei tulnud ühtki head mõtet ja siis tuli niisama kivilt kivile hüpata või joosta mööda kiviaia harja, luurata

kiivitajate pesi ja päikese käes tukkuda.

Just ühel sellisel igaval päeval silmasin järsku kiviaia sees midagi erilist. Mõni kivi tuli pealt ära veeretada ja välja ilmus midagi erikoledat. See oli pika puust varrega saksa granaat.

Teadsin, et granaat on ohtlik asi ja selleks, et granaat lõhkeks, tuleb see visata võimalikult kaugele ning siis ennast nii ära peita, et killud pihta ei pääseks.

Seisin, granaat käes, kivi otsas ja mõtlesin, mida teha. Uudishimu sai võitu. Heitsin granaadi pika sirge käega nii kaugele, kui suutsin, hüppasin kiiresti sama kivi taha, katsin kõrvad kõvasti kinni ja jäin ootama. Pauku ei tulnud.

Lõpuks hiilisin granaadi juurde, valisin uue suure kivi ja heitsin uuesti. Ikka ei midagi. Aeg läks. Tegin veel mitu katset ja ikka ei mingit pauku. Lõpuks mõtlesin, et nähtavasti on midagi valesti ja oleks vaja muud ette võtta. Keerasin granaadi saba katva korgi maha. Nähtavale tuli portselankuulike valge läikiva nõõri otsas. Süda kloppis ja olukord muutus nii pingeliseks, et peatuda ei olnud võimalik. Tõmbasin kuulikest ja kuulsin, kuidas käis plöks. Äkki taipasin, et vaat nüüd granaat tööpoolest lõhkeb. Ehmatusega viskasin granaadi kiiresti kuidagi endast eemale, aga oh häda, just

mõisapulli ette, kes oli süües sinna jõudnud. Hüppasin kivi taha just sellel hetkel, mil granaat lõhkes. Pauk oli võimas. Kõrvad kumisesid, kõik kohad olid prahti ja tolmu täis, pull siruli ja olukord igas mõttes hirmus.

Varsti hakkas rahvast kokku jooksuma. Kõik tahtsid teada, mis juhtus. Ütlesin, et nähtavasti astus pull miini otsa. Mina täpsemalt ei tea, sest olin parajasti teisel pool kivi... Kõigil oli hea meel, et ma juhtumisi plahvatuse hetkel just sealpool kivi istusin, või püsti ei seisnud...

Mõne aja pärast jõudis kohale ka vanaisa. Ta vaatas pulli, kellelt juba nahka võeti, ja mind, kõndis ringi, nuusutas õhku ja ütles vaikselt: „Granaatidega on Saaremaal juba kümmekond poissi surma saanud. Ära rohkem lõhkeasjadega mängi! Pea meeles, see asi on sulle keelatud.”

Vanaisa läks koju.

Sel õhtul käskis vanaisa panna söögilauale valge lina, panna küünal põlema ja luges vanaema hämmastuseks argipäeval tükk aega piiblit.

Lõpuks tänas vanaisa Jumalat, et ta jättis jälle poisi ellu.

Vanaema ei saanudki teada, mis selle tänapalve põhjustas. See oli vanaisa ja minu saladus.

Sellel teemal ei rääkinud me enam kunagi.

Raudtee

Saaremaal jäi ühtäkki kõigil suurest ehmatusest suu lahti. Levis jutt, et läbi Saaremaa hakatakse risti-rästi raudteed ehitama. Jutt vaibus, kui kohale toodi mitu tuhat pilusilmset pigimustade juustega ehitajat, kui iga päev saabus sadu autosid ja kraanasid, buldoosereid, ekskavaatoreid ja muid masinaid. See, mis tundus täiesti uskumatu, hakkas kõigi silme all tõeks muutuma. Majad ja aiad, mis jäid raudteele ette, osteti nii suure raha eest ära, et endised omanikud arvasid end korrapealt rikasteks... Mõne nädala sagisid ringi maamõõtjad, aga siis juba hakkasid tammid kerkima. Depoohoonetele kaevati vundamendikraavid käsitsi – mitusada meest vuhkis ühe päeva ja oligi valmis. Ehitajaid toodi aina juurde, ehkki neid oli juba kohal lugematu hulk.

Vaatasime vanaisaga seda sagimist mitu korda küll lähemalt ja kaugemalt. Vanaisa ei öelnud ühtki sõna. Ta vangutas pead ja näitas silmadega, et pole midagi vaadata.

Lõpuks, kui raudtee sai valmis ja hoolikalt üle pestud-pühitud, saabus mandrilt kõrge komisjon ehitust vastu võtma. Samal päeval selgus, et oli juhtunud äpardus:

raudtee oli ehitatud valele saarele.

Järgmine nädal hakati masinaid ja muud värki minema viima, aga saarlastele jäi sellest kraamist vist küll rohkem kui õnnestus mandrile tagasi viia. Raudteerööpad kisti kohe üles, sest need sobisid hästi seal, kus oli parajasti vaja hakata keldrilage valama. Tsementi, õli, bensiini, torusid ja kõike muud kasulikku müüsid sõdurid leivapätsi ja lihatüki eest. Kui ehitajad olid ära viidud, oli Saaremaal igasugust kraami kuhjaga. Mis siis imestada, kui poest ei olnud mitte midagi saada, aga igal pool hakkasid kenad elumajad varsti kerkima.

Vanaisa vaatas ja vangutas jälle pead, nagu oleks keeletuks jäänud. Lõpuks lubas ta endale sellise tembu, mida ma polnud temalt enne näinud – sülitas ja ütles: „Vene värk!”

Alles kodus, söögilaua taga jätkas vanaisa õues pooleli jäänud juttu: „Vaata, et sa ei lase vene värki endale sisse imbuda! Eesti mees ei või olla nagu viimane tola ja varas!”

Enne magama minemist lõpetas vanaisa jutu ära: „Seda pea ka hästi meeles, et tolalt ja vargalt ei tohi mitte midagi osta! Hind pole siis mõlemal juhul tähtis.“

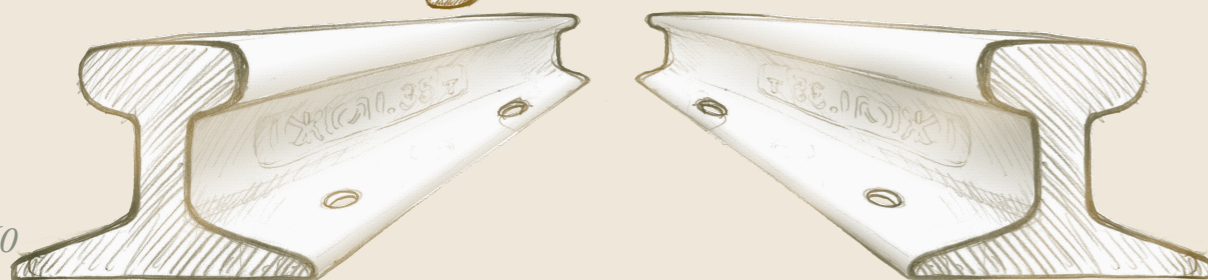

Angerjapüük

Kuressaare lähedal on väike saar, täpsemini laid, mida kutsutakse Laiamadalaiks. Kuuldused käisid, et Laiamadala alt on saadud kõvasti angerjaid ja meile naabripoisiga tundus, et meil ei ole võimalik seda võimalust niisama mööda lasta. Rääkisime sellest murest jahtklubi pootsmanile ja kurtsime talle, et kui kellelgi on õngi nii palju, et ta nangun ei jõua neid iga päev kasutada, siis ta võiks ju mõnikord mõne kasti ka oma sõpradele laenata... Pootsman sai kohe

aru, kuhu me sihime ja mainis, et ega õnged ei püüa; mehed püüavad ja selleks on ju veel päris palju vaja. Pootsmani arvates teab iga loll, et vaja on ka paati ja aere, aga iga loll ei tea, et kala saamiseks on vaja kõige rohkem tarkust ja täpsust, hoolikust, ausust ja veel kindlasti sõprust merega. Pootsmanilt saime kasti põhjaõngi sellise kaubaga, et iga kümnes angerjas, mille me kätte saame, kuulub temale. Sada õnge, mõelda vaid!

Meile tundus, et tegime hea kauba, sest õngede

juurde käis ka vana lameda põhjaga lodi ja aerutullid ning suur sirbak eriti suurte kalade paati aitamiseks.

Pootsmani ees tegime nägu, et oleme ise nagu vanad kalad ja angerjapüük on meie käes käkitegu. Tegelikult oli meil ainult suur huvi ja hea tahe. Kalameestega on kahjuks nii, et kaldal nad natuke liialdavad, ajavad käed laiali, et näidata, kui pikk oli see kala, mis neil hiljuti õnge otsa jäi, aga kahjuks lahti rabeles ja ära läks. Seda, jah, räägivad kõik, kui palju nad on merd kündnud ja kalu välja püüdnud, aga seda, kuidas nad püüavad ja kus nad homme püüda kavatsevad, ei räägi ega näita nad mitte kellelegi. Meil ei jäänud muud üle, kui passida muretult jahtklubi kail ja piiluda silmanurgast, kuidas teised usse ja kilke õnge otsa ajasid, kuidas põhjaõnged kasti lapati... ja lipudmärgid vette laskmiseks valmis seati. Selleks, et näha, mida nad püügikohal teevad, sõudsimme aegsasti sinna kanti, kuhu nad meie meelest pidid õhtu eel tulema ja hakkasime ridvaga õngitsejaid mängima...

Meile tundus üsna varsti, et asi on selge ja vägagi lihtne.

Öösel pimedas korjasime linnuse vallidel taskulambi valgel suuri vihmausse, tegime hädauinaku ja asusime tegema püügiplaani, mis kippus ikka sellega lõppema, et polnud enam kindel, kas me jõuame saagi üldse kaldale tõsta ja koju viia. Tundus, et igaks juhuks oleks vaja kodust käru kohe kaasa võtta...

Õnged tuli sisse lasta õhtul kella üheksa-kümne

paiku ja kalad välja korjata hommikul nelja-viie paiku. Polnud mõtet magama minnagi! Polnud mõtet ka und proovima hakata, sest ärevus oli suur ja magama ei oleks nagunii jäänud. Ja seda pidi ju ka arvestama, et äkki jäädki magama ja ärkad alles siis, kui suur valge väljas, angerjad läinud ja teised tulevad juba tagasi. Siis alles oleks häbi laialt!

Tukkusime jahtklubi kai all paadis seni, kuni hakkas koitma ja asusime õhinal, teine teise aeru otsas, sõudma Laiamadala poole.

Süda puperdas. Ei tea, kas suurest sõudmisest või ärevusest ja uudishimust, et kas ikka on ka mõni angerjas meie õnge leidnud...

Leidsime kaldamärkide järgi kerge vaevaga oma õngelipud üles ja asusime, paadi ahter ees, õngi nõudma. Väino aerutas, mina tõmbasin õngeliini. Äkki tundsin, kuidas jõnksutab ja kisub tagasi. Oh sa pois! Sosistasin Väinole, et olgu nüüd hästi tasa ja ettevaatlik, sest õnge otsa on sattunud tohutu mürakas. Vello jättis aerud, võttis ruttu suure sirbaku, mis kalale, kohe kui ta paistma hakkab, alla panna. Tuli. Seda me olime kuulnud, et õngenoori ei või hetkekski lödvaks lasta ja ka liiga järsult ei või tõmmata. Tasapisi hakkas kala vastupanu vähenema ja sai edasi tõmmata. Lõpuks ta paistis – suur ja tume. Väino sai sirbaku angerjale alla just siis, kui too tegi järsu raksu ja end õnge otsast lahti tõmbas, aga oli juba hilja. Käes! Esimene kala suurest merest! Oma püütud!

Vaatasime, mis seal veel on. Oli! Oli koguni seitse kala veel: kolm angerjat ja neli lesta.

Tagasiteel otsustasime, et esimese ja kõige

suurema angerja anname jahtklubi pootsmanile, kes meile õnged ja paadi andis; teise Väino vanaemale, kes oli talle just uued uhked pätid teinud. Kolmanda otsustasime anda minu vanaisale, et ta teaks, et me polnud mitte niisama öö otsa vaeva näinud ja neljanda otsustasime viia oma endisele klassijuhatajale, preili Aarmale, kes meid, nagu teada, üle kõige edasi armastas. Lestad otsustasime jagada pooleks – kaks Väino, kaks minu emale.

Kaldal, jahtklubi kai ääres, tegime ükskõikset nägu ja ütlesime, et ah, polnud midagi erilist, et mõne viu* ikka saime. (* viuks kutsuti pisikesi nn poolangerjaid)

Kala oli seni, kuni teiste uudishimu lahtus, istme all kotis.

Vanaisa vaatas murul vingerdavat angerjat, võttis terava noa ja ütles: „Sellest ei ole midagi, et

sa mandril sündisid. Paistab, et soontes on siiski saare veri. Saare poisid on alati ihkand merele ja kalale. Püüdmisest pole midagi kasu, kui sa ei oska kala puhastada. Räimed, nendega seda muret pole, aga suurte kaladega peab teistmoodi tegutsema.” Vanaisa puhastas angerja ära, pani tükid veerand tunniks soolvee sisse ja kohe pannile.

Külmad värsked kartulid või, koore, tilli ja oma püütud angerjaga on meeles elu lõpuni.

Enne lauast tõusmist ühmas vanaisa: „Vaata, et sa kala puhastamist naise tööks ei jäta! See töö on vaja kindlasti endal ära teha.”

Lõunaks olid kalad jaotatud ja võis lõpuks ka magama minna.

